

แนวทางการจัดเส้นทางชมโบราณสถานเพื่อคนพิการทางการเคลื่อนไหว ในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์

Guidelines for Planning Accessible Routes for Individuals with Mobility Disabilities in Phanom Rung Historical Park, Buriram, Thailand

รับบทความ	17/02/2568
แก้ไขบทความ	21/03/2568
ยอมรับบทความ	08/04/2568

อดิگانต์ บำรุงวุทธิ์* วิชากร ธรรมวิมล
ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Atikarn Bamroongvuth, Vipakorn Thumwimol

Department of Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University
6470004725@student.chula.ac.th, vipakorn.t@chula.ac.th

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ

บทคัดย่อ

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งเป็นที่ตั้งของปราสาทหินพนมรุ้ง ซึ่งเป็นโบราณสถานบนยอดภูเขาสูงจากพื้นราบทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเข้าเยี่ยมชมของคนพิการทางการเคลื่อนไหว หากแต่คุณค่าของพนมรุ้งเกิดจากความงาม จากความเป็นของแท้ดั้งเดิม และความสมบูรณ์ของทั้งโบราณสถานและที่ตั้งที่เป็นพื้นที่ลาดชันและป่าธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพื่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก อาจส่งผลกระทบต่อคุณค่าที่กล่าวมา งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาหาแนวทางการจัดการทางภูมิสถาปัตยกรรม เพื่อส่งเสริมการเข้าชมโบราณสถานของคนพิการทางการเคลื่อนไหว โดยการระบุเส้นทางที่ยังสามารถรักษาคุณค่าของโบราณสถานและภูมิทัศน์เดิมไว้ได้ การดำเนินงานวิจัยทำโดยวิเคราะห์กายภาพของพื้นที่และประเมินคุณค่าของพื้นที่ การกำหนดจุดสำคัญที่ควรเข้าชม และพิจารณาใช้แนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง ร่วมกับการออกแบบเพื่อคนพิการทางการเคลื่อนไหว ผลการวิจัยนำไปสู่การเสนอแนวทางการออกแบบเส้นทางที่สอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์และพัฒนาที่ยั่งยืน เน้นการใช้ประโยชน์จากเส้นทางที่มีอยู่เดิม หลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เดิมโดยไม่จำเป็นรวมถึงเสนอแนะให้สิ่งก่อสร้างใหม่มีรูปแบบไม่ขัดแย้งกับโบราณสถานและใช้วัสดุที่กลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมทางประวัติศาสตร์และธรรมชาติ นอกจากนี้ในบริเวณที่คนพิการไม่สามารถเข้าถึงทางกายภาพได้ ให้พิจารณาใช้สื่อประสมเพื่อส่งเสริมการเข้าถึงด้านข้อมูลเป็นการทดแทน แนวทางนี้สามารถนำไปใช้ในการวางแผนการจัดการและพัฒนาโบราณสถานที่ต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหวและการอนุรักษ์คุณค่าของโบราณสถาน

คำสำคัญ : การอนุรักษ์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง คนพิการทางการเคลื่อนไหว

Abstract

Phanom Rung Historical Park is the site of Prasat Phanom Rung, a monument situated on a mountaintop, elevated above the surrounding plains, making it challenging for individuals with mobility impairments to access. However, the value of Phanom Rung stems from the aesthetic beauty inherent in its authenticity and the integrity of both the monument and its site within a sloping terrain and natural forest. Alterations to the site to accommodate accessibility infrastructure may potentially impact these values. This research explores landscape architectural management approaches to improve accessibility for individuals with mobility impairments by identifying pathways while preserving the site's value and the original landscape. The methodology involves site analysis, value assessment, identification of key points to visit, and consideration of conservation with design for people with impaired mobility. Findings suggest design guidelines for pathways that align with the principles of conservation and sustainable development. The guidelines emphasize the utilization of existing pathways, avoiding unnecessary alterations to the original landscape, and suggesting that new constructions should possess a design that does not conflict with the site, using materials that harmonize with the historical and natural environment. Furthermore, where physical access is unfeasible, the consideration of applying multimedia to promote informational access as an alternative is proposed. This approach can be applied in the planning of management and development of historic site that must consider the balance between creating accessibility infrastructure for people with mobility impairments and conserving the values of the historic site.

Keywords : *conservation, cultural landscape, monuments and sites, Phanom Rung Historical Park, mobility impaired persons*

ที่มาและความสำคัญ

อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งภายใต้การดูแลของกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ตั้งอยู่ที่บ้านดอนหนองแหวน ตำบลตาเป็ก อำเภอนครชัยศรี จังหวัดบุรีรัมย์ ประกอบไปด้วย โบราณสถานสำคัญ ซึ่งตั้งอยู่บนยอดภูเขาไฟที่ดับสนิทแล้ว สูงประมาณ 200 เมตร จากพื้นราบ โบราณสถานปราสาทหินพนมรุ้งนี้ถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 ถึง 18 รูปแบบสถาปัตยกรรมของปราสาทแสดงถึงความเชื่อในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวะ ซึ่งนับถือพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด ดังนั้น เขาพนมรุ้งจึงเปรียบเสมือนเขาไกรลาสที่ประทับของพระศิวะ องค์ประกอบและแผนผังของปราสาทพนมรุ้งถูกออกแบบให้มีการเข้าถึงจากเชิงเขาผ่านบันไดทางขึ้นที่มีลักษณะเป็นแนวแกนเส้นตรง เน้นความสำคัญเข้าสู่ปราสาทประธาน ซึ่งตั้งอยู่บนจุดสูงสุดบนยอดเขา (กรมศิลปากร, 2561) ปราสาทหินพนมรุ้งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นอุทยานประวัติศาสตร์โดยกรมศิลปากรเปิดให้เข้าชมตั้งแต่พุทธศักราช 2531 และได้ถูกบรรจุเข้าอยู่ในบัญชีรายชื่อเบื้องต้น (tentative list) ของมรดกโลกโดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: UNESCO) เมื่อพุทธศักราช 2562

เนื่องจากปราสาทหินพนมรุ้งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญทั้งในระดับประเทศและระดับชุมชน ประกอบกับการเตรียมพร้อมเพื่อเป็นมรดกโลกจึงจำเป็นต้องมีแผนการจัดการด้านการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้สำหรับทุกคนรวมถึงกลุ่มคนพิการทางการเคลื่อนไหว ซึ่งที่ผ่านมากรมศิลปากรมีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานสำหรับคนพิการในบริเวณส่วนบริการ แต่ในส่วนพื้นที่โบราณสถานบนภูเขาซึ่งมีความลาดชันยังเข้าถึงได้ยากสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหวและการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านั้น อาจส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์ของโบราณสถานและที่ตั้งโดยอาจไปลดทอนคุณค่าความเป็นของแท้ (authenticity) และความสมบูรณ์ (integrity) ของโบราณสถาน ซึ่งอาจส่งผลต่อการพิจารณาขึ้นทะเบียนมรดกโลก ดังนั้น การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อส่งเสริมการเข้าถึงของคนพิการทางการเคลื่อนไหวจึงจำเป็นต้องอยู่ในกรอบของการอนุรักษ์และพัฒนาที่เหมาะสม

การวิจัยนี้จึงมุ่งหาแนวทางที่เป็นไปได้ ในการสร้างการเข้าถึงทางกายภาพสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหวเพื่อการเข้าเยี่ยมชมโบราณสถานปราสาทหินพนมรุ้งที่ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและภูมิทัศน์เดิมน้อยที่สุด โดยทำการศึกษาวิเคราะห์กายภาพของพื้นที่ ค้นหาศักยภาพ และความเป็นไปได้ในการเข้าถึงพื้นที่ของคนพิการทางการเคลื่อนไหว ซึ่งนำไปสู่การกำหนดขอบเขตพื้นที่ (zoning) เส้นทาง (circulation) และตำแหน่งที่เหมาะสมสำหรับการชมโบราณสถานของคนพิการทางการเคลื่อนไหวโดยยังสามารถรักษาบรรยากาศของภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ไว้ได้มากที่สุด ซึ่งงานวิจัยนี้อาจใช้เป็นแนวทางในการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหวในกรอบของการรักษาคุณค่าของโบราณสถานและสถานที่ตั้งเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาที่ยั่งยืน

คำถามการวิจัย

- จุดหรือตำแหน่งสำคัญที่คนพิการทางการเคลื่อนไหวสามารถเข้าถึงเพื่อชมโบราณสถานพนมรุ้ง คือตำแหน่งใดบ้าง
- การเข้าถึงจุดหรือตำแหน่งเหล่านั้นใช้เส้นทางใดที่จะไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถาน
- ทางสำหรับคนพิการในพื้นที่โบราณสถานพนมรุ้งควรมีลักษณะอย่างไร
- หากคนพิการไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่นั้นทางกายภาพได้จะมีข้อเสนอแนะในการทดแทนอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อหาแนวทางการเข้าถึงสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหวโดยยังสามารถรักษาคุณค่าของโบราณสถานและสถานที่ตั้งของโบราณสถานปราสาทหินพนมรุ้งตามหลักการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง

นิยามเชิงปฏิบัติการ

การอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง (Monuments and Sites) คือการอนุรักษ์แบบเป็นองค์รวมทั้งงานสถาปัตยกรรมและสภาพโดยรอบเพื่อให้คงคุณค่าความเป็นของแท้ดั้งเดิมขององค์ประกอบทางกายภาพ (tangible aspects) และองค์ประกอบ

ทางนามธรรม (intangible aspects) ผ่านรูปแบบการอนุรักษ์ เช่น การป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะ (ยงธนิศร์ พิมลเสถียร, 2558) อนุสัญญาว่าด้วยเรื่อง การอนุรักษ์และการบูรณะอาคารและพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์หรือ อนุสัญญาเวนิส (The Venice Charter : International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites) ระบุไว้ว่าการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมนั้นไม่ใช่แค่เพียงสถานที่หรือวัตถุเพียงหนึ่งชิ้นแต่หมายรวมถึงบริเวณพื้นที่ซึ่งมี หลักฐานของอารยธรรม พัฒนาการที่สำคัญ หรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ (ปิ่นรัชฎ์ กาญจนชัชวาล, 2552)

การเข้าถึง (Accessibility) เป็นการทดแทนส่วนที่คนพิการทางการเคลื่อนไหวไม่สามารถทำได้เหมือนคนปกติ แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ ด้านการเข้าถึงพื้นที่และด้านการเข้าถึงข้อมูลหรือบริการ เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมในการใช้งานหรือการรับชม โบราณสถานกับคนทั่วไป (World Health Organization [WHO], 2025)

คนพิการทางการเคลื่อนไหว (Mobility-impaired person) ผู้ที่มีความบกพร่องทางร่างกายหรือผู้ที่มีข้อจำกัด ในการเคลื่อนไหว ครอบคลุมกลุ่มที่เกิดจากการสูญเสียอวัยวะ เช่น แขนขาขาด กลุ่มคนแขนขาอ่อนแรงจากสาเหตุต่าง ๆ โรคข้อ กลุ่มอาการปวด ภาวะป่วยเรื้อรัง ที่ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวจนทำให้ไม่สามารถขยับร่างกาย ทำกิจกรรมประจำวัน หรือใช้ชีวิตในสังคม อย่างคนปกติ แต่ประสาทสัมผัสทั้งห้าที่นอกเหนือจากข้อจำกัดทางการเคลื่อนไหวยังสามารถใช้งานได้ปกติ (กรมส่งเสริมและพัฒนา คุณภาพชีวิตคนพิการ, 2555)

การเข้าถึงทางกายภาพของคนพิการทางการเคลื่อนไหว คือการเข้าถึงเชิงกายภาพของพื้นที่ที่ผู้เข้าชมสามารถใช้ร่างกาย เคลื่อนย้าย เอื้อมจับ หรือใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าในการรับรู้สิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ในพื้นที่นั้นโดยตรง

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ทำการศึกษานี้ พื้นที่ 440 ไร่ 3 งาน ซึ่งเป็นพื้นที่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งตามประกาศเรื่องการขึ้นทะเบียน โบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2478 ไม่รวม บริเวณวัดพนมรุ้งที่อยู่นอกเหนือการจัดการของกรมศิลปากร (ภาพ 1)

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถาน สถานที่ตั้ง และสิ่งแวดล้อม โดยสร้างการเข้าถึงทางกายภาพภายใต้กรอบการออกแบบ เพื่อคนพิการทางการเคลื่อนไหวที่รับชมหรือมีผลกระทบกับคุณค่าของโบราณสถานน้อยที่สุด

ระเบียบวิธีวิจัย

ทำการทบทวนวรรณกรรม

- แนวคิดการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง
- แนวคิดการออกแบบเพื่อคนพิการทางการเคลื่อนไหว

การเก็บข้อมูลขั้นปฐมภูมิ

- การสำรวจสนามเพื่อเก็บข้อมูลทางกายภาพ มุมมอง บรรยากาศ และสภาพจำของพื้นที่
- การสังเกตการณ์ สังเกตพฤติกรรมการใช้งานพื้นที่ ความสามารถในการเข้าถึงพื้นที่แต่ละจุด
- การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องถึงแนวทางการออกแบบคุณค่าที่สำคัญของพื้นที่

การเก็บข้อมูลขั้นทุติยภูมิ

- สืบค้นข้อมูลภาคเอกสารข้อมูลเบื้องต้นของพื้นที่
- สืบค้นข้อมูลแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ

สรุปผลการเก็บข้อมูล

- แบ่งขอบเขตการจัดการพื้นที่และทำการวิเคราะห์พื้นที่

- ระบุตำแหน่งที่สำคัญที่ควรเข้าชมเพื่อให้เกิดการรับรู้คุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน

ขั้นตอนการประเมิน

- การประเมินพื้นที่ผ่านการประเมินคุณค่าเพื่อหาศักยภาพและข้อจำกัดของแต่ละขอบเขตพื้นที่
- การประเมินกิจกรรม ความสามารถในการเข้าถึงของคนพิการทางการเคลื่อนไหวในแต่ละจุด

สรุปผลวิจัย

- นำผลการประเมินทั้งหมดมาพิจารณาพร้อมกับทฤษฎีแนวคิดด้านการอนุรักษ์และแนวคิดด้านการออกแบบเพื่อคนพิการทางการเคลื่อนไหวบนพื้นที่ประวัติศาสตร์เพื่อเสนอแนวทางการออกแบบทางกายภาพเพื่อคนพิการทางการเคลื่อนไหวในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งที่สอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์และพัฒนา

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง

กฎบัตรว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม (The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance) ปี ค.ศ. 1979 (แก้ไขเพิ่มเติมปี ค.ศ. 2013) กล่าวถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม (cultural significance) 4 ด้าน ได้แก่ 1) คุณค่าทางสุนทรียภาพ (aesthetic value) 2) คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ (historic value) 3) คุณค่าด้านวิทยาศาสตร์หรือวิชาการ (scientific value) 4) คุณค่าด้านสังคมหรือจิตวิญญาณ (social or spiritual value) และในการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมนั้นต้องผ่านเกณฑ์การคัดเลือกโดยพิจารณาถึงคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล (Outstanding Universal Value: OUV) ร่วมไปกับความครบถ้วนสมบูรณ์ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้คุณลักษณะของการเป็นองค์รวมและความเป็นของแท้

กรมศิลปากรของประเทศไทยใช้เกณฑ์พิจารณาเพื่อขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ระบุว่าโบราณสถานนั้น มีอายุ ลักษณะแห่งการก่อสร้าง ศิลปะ หรือมีหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นประโยชน์ทางศิลปะ โบราณคดี ทั้งนี้ ในการดำเนินงานอนุรักษ์ ต้องคำนึงถึงการรักษาคุณค่าของพื้นที่ไว้ให้มากที่สุด โดยคู่มือการดูแลรักษาโบราณสถานของสำนักโบราณคดี กรมศิลปากรได้ระบุคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถานไว้ 7 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเอกลักษณ์ 2) ด้านวิชาการ 3) ด้านเศรษฐกิจ 4) การใช้สอย 5) ด้านสังคม 6) ด้านการเมือง 7) ด้านสุนทรียภาพ ซึ่งก่อนทำการอนุรักษ์โบราณสถานจะต้องศึกษาคุณค่าของแหล่งโบราณสถานนั้นให้ครบถ้วนเพื่อกำหนดการจัดอันดับความสำคัญและใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสินใจเลือกวิธีการอนุรักษ์ (กรมศิลปากร, 2550)

จากการสัมภาษณ์ ดร.พรธรรม ธรรมวิมล (การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 ธันวาคม 2566) สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ระบุว่า พนมรุ้งมีความโดดเด่นเกิดจากเหตุปัจจัยหลัก 4 ประการ ได้แก่ 1) มีการวางผังตามคติฮินดูที่มีองค์ประกอบหลงเหลืออยู่อย่างชัดเจน 2) ภูมิประเทศที่ตั้งที่มีเนินเขาธรรมชาติและความเป็นป่าของภูเขาพนมรุ้งที่เป็นเอกลักษณ์ 3) สร้างด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมเขมรรวมถึงการประดับตกแต่ง 4) บรรยากาศและภาพลักษณ์ของพื้นที่ อันเป็นเอกลักษณ์ ดังนั้น การออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้มาเยือนต้องหลีกเลี่ยงผลกระทบต่อองค์ประกอบที่กล่าวมา

แนวคิดเรื่องการออกแบบเพื่อส่งเสริมการรับรู้สำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหวในพื้นที่ทางวัฒนธรรม

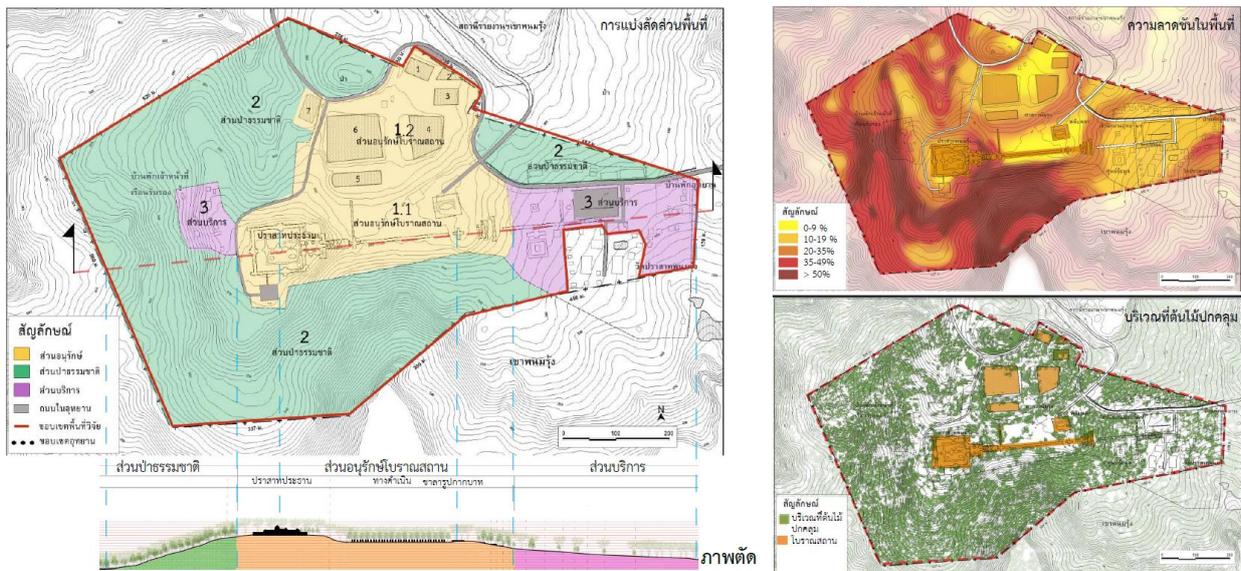
การจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการในพื้นที่อนุรักษ์ ที่เป็นการเพิ่มเติมโครงสร้างใหม่หรือการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่อาจส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและภูมิทัศน์แวดล้อม การจัดสร้างจึงมีความจำเป็นต้องผ่านกระบวนการออกแบบเพื่อให้ลดทอนคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ วิทยาการ และสุนทรียภาพของสถานที่ คำนึงถึงการมีบูรณภาพและคงความแท้ของสถานที่ อีกทั้งยังต้องคงไว้หรือส่งเสริมเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของสถานที่ ดังนั้น การออกแบบจึงต้องพิจารณาถึงเรื่องจำนวน ตำแหน่งจัดวาง และรูปแบบที่ไม่ขัดแย้งกับผังโบราณ รูปลักษณะของโบราณสถาน หรือบรรยากาศของโบราณสถานสร้างเท่าที่จำเป็น เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และตอบสนองการใช้งานอย่างคุ้มค่าที่สุด (วิภากร ธรรมวิมล และ อติกานต์ บำรุงฤทธิ์, 2566)

การดำเนินการวิจัย

การวิเคราะห์พื้นที่

กายภาพของพื้นที่

ปราสาทหินพนมรุ้งถูกสร้างขึ้นตามรูปแบบศิลปะเขมรโบราณ ส่วนประกอบสำคัญของปราสาททอดตัวตามแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก จากบันไดต้นทางเชิงเขาขึ้นสู่ยอดเขาเป็นที่ตั้งของปราสาทประธานโดยรอบแวดล้อมด้วยพื้นที่ป่าธรรมชาติ กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนและมีแผนการจัดการอุทยานฯ บนพื้นที่ 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนอนุรักษ์โบราณสถาน พื้นที่ป่าธรรมชาติ และส่วนบริการ

ภาพ 1 สัดส่วนพื้นที่ในอุทยาน ความลาดชัน พื้นที่ปกคลุม และภาพตัดพื้นที่

ที่มา : ผู้วิจัย. 2567

- ส่วนอนุรักษ์โบราณสถานครอบคลุม 1.1) พื้นที่โบราณสถานตามแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก (บันไดต้นทาง ขานชาลา รูปกากบาท พลับพลาเปลือกเครื่อง ทางดำเนิน สะพานนาคราชชั้นที่ 1 บันไดขึ้นปราสาท ลานทางสู่ปราสาท สะพานนาคราช ชั้นที่ 2 ลานปราสาทและระเบียงคด ชุมประตูละเอียดและระเบียงคด สะพานนาคราชชั้นที่ 3 ปราสาทประธาน บรรณาลัย ปรากฏน้อย ปราสาทอิฐ 2 หลัง และอาคารก่อด้วยศิลาแลง ตามลำดับ ดังภาพ 2 และ 1.2) บารายในบริเวณฝั่งทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน จำนวน 7 บ่อ ซึ่งเป็นสระรูปเหลี่ยมโดยบ่อที่ใหญ่ที่สุดที่ตั้งบนปากปล่องภูเขาไฟเก่ามีการกรูขบด้วยศิลาแลงมีน้ำในบ่อทั้งปี (อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง, 2560)
- พื้นที่ป่าธรรมชาติ พื้นที่เขาพนมรุ้งเป็นภูเขาไฟที่ดับแล้ว (extinct volcano) ชุดหินในพื้นที่เป็นชุดหินอัคนี หน้าดินค่อนข้างตื้นมีหินโคลนกระจายทั่วพื้นที่ พื้นที่โดยรอบโบราณสถานมีความลาดชันสูงกว่า 35% และถูกปกคลุมด้วยป่าเต็งรัง ซึ่งเป็นป่าไม้ประเภทผลัดใบ พื้นที่ส่วนนี้ได้รับการดูแลส่งเสริมให้เป็นไปตามสภาพธรรมชาติมากที่สุด
- ส่วนบริการ มี 2 ส่วนหลัก คือส่วนพื้นราบที่เป็นจุดต้อนรับและบริการนักท่องเที่ยวประกอบด้วย ที่จอดรถ ส่วนต้อนรับ พิพิธภัณฑ์ จุดขายตั๋ว ร้านค้า พื้นที่สำนักงาน และบ้านพักพนักงาน ซึ่งปัจจุบันมีการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่ด้วยทางลาดสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหวแล้วและส่วนที่ตั้งอยู่หลังยอดเขา ประกอบด้วย เรือนรับรองพิเศษ ซึ่งไม่เปิดให้บุคคลทั่วไปเข้าถึง

การวิเคราะห์คุณค่าของพื้นที่ในภาพรวม

ในการประเมินคุณค่าของพื้นที่อุทยานฯ โดยมีแนวคิดที่ว่า หากทำการเปลี่ยนแปลงพื้นที่สามส่วนนี้เพื่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่คนพิการทางการเคลื่อนไหวนั้นจะกระทบต่อคุณค่าแต่ละด้านมากน้อยเพียงใดโดยอิงเกณฑ์ของกรมศิลปากรทั้งหมด 7 ข้อ ซึ่งครอบคลุมคุณค่าที่ต้องรักษาไว้ในกรที่ยื่นขอมรดกโลกรวมถึงการที่เป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญของประเทศที่อยู่ภายใต้การดูแลของกรมศิลปากร ผู้วิจัยจึงเลือกเกณฑ์การประเมินตามตาราง 1 โดยผลการวิเคราะห์ในระดับองค์รวมของอุทยานสามารถแบ่งได้ว่า ส่วนอนุรักษ์โบราณสถานมีความสำคัญมากที่สุด ดังนั้น ต้องระวังเป็นพิเศษไม่ให้เกิดการก่อสร้างทำลายคุณค่าของพื้นที่ ถัดมาเป็นส่วนป่าธรรมชาติที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของแหล่ง ปัจจุบันอยู่นอกเส้นทางการเข้าถึง จึงยังคงเก็บรักษาไว้ได้ ส่วนสุดท้ายคือ ส่วนบริการที่มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์และวิชาการน้อยแต่มีคุณค่าด้านการใช้สอยมาก จึงสามารถทำการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เพื่อส่งเสริมให้คนพิการทางการเคลื่อนไหวใช้งานได้อย่างเต็มที่ แต่ยังคงคำนึงถึงความกลมกลืนไม่ขัดแย้งกับภาพลักษณ์ของการเป็นโบราณสถานและความเป็นธรรมชาติ ซึ่งจากผลของตารางนี้ ผู้วิจัยจะทำการหาแนวทางการจัดเส้นทางเข้าชมพื้นที่ในส่วนอนุรักษ์โบราณสถานที่จะไม่สร้างผลกระทบต่อคุณค่าในพื้นที่หรือกระทบน้อยที่สุดต่อไป

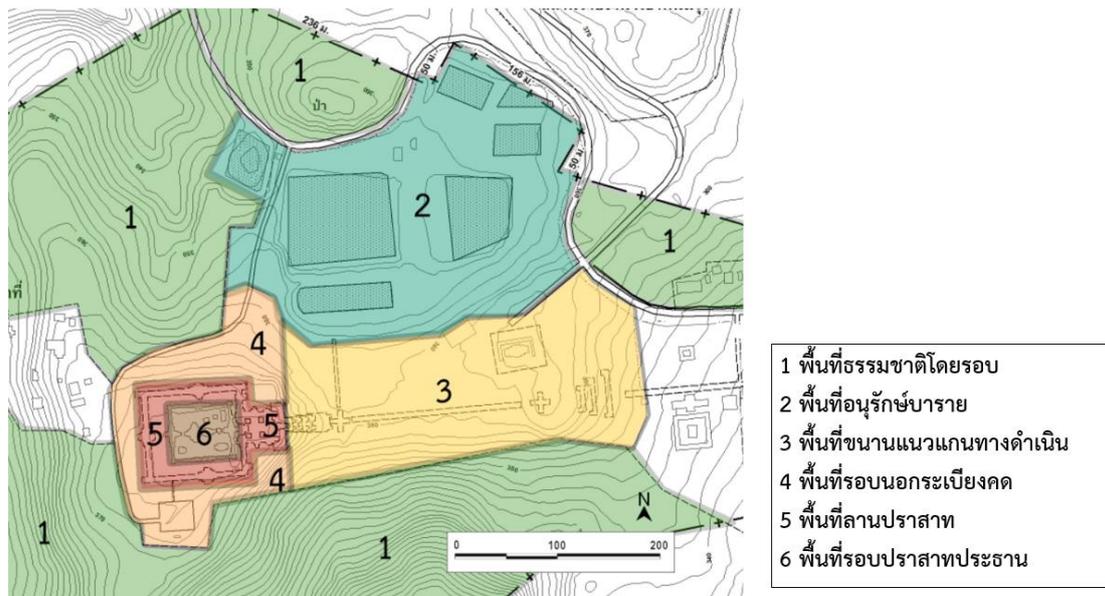
ตาราง 1 การประเมินคุณค่าของพื้นที่ในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง

บริเวณ การใช้ งาน	บริเวณย่อย/คุณค่า	คุณค่าทาง สุนทรียภาพ (5)	คุณค่าด้าน วิชาการ (5)	ด้าน เอกลักษณ์ (5)	คุณค่าด้าน สังคมหรือจิต วิญญาณ (5)	ด้าน เศรษฐกิจ (5)	ด้านการใช้สอย (5)	ด้าน การเมือง (5)	คะแนน รวม (60) *35 ?
1	ส่วนอนุรักษ์								
	1.1 โบราณสถาน และปราสาทพนมรุ้ง	5	5	5	5	5	4	5	34
	1.2 บริเวณบาราย	5	5	4	5	3	3	3	28
2	ส่วนป่าธรรมชาติ	5	4	5	5	4	4	2	29
3	ส่วนบริการ	1	1	1	3	5	5	1	17

ที่มา : ผู้วิจัย, 2568

การวิเคราะห์คุณค่าของพื้นที่ในส่วนอนุรักษ์โบราณสถาน

ผู้วิจัยแบ่งพื้นที่ในเขตอนุรักษ์โบราณสถานตามลักษณะกายภาพเดิมของพื้นที่ คือการเป็นฐานที่ตั้งของสถาปัตยกรรมความลาดชัน การเปิดโล่ง และการมีพืชพรรณปกคลุมทำให้สามารถแบ่งพื้นที่ออกได้เป็น 6 ส่วนย่อย (ภาพ 2) เพื่อทำการประเมินคุณค่าของพื้นที่และหาพื้นที่ที่มีศักยภาพในการสร้างเส้นทางเข้าชมโบราณสถานสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหวเน้นการท่องเที่ยวเรียนรู้และส่งเสริมความเข้าใจพื้นที่ (ตาราง 2) จากการวิเคราะห์พบว่า บริเวณ 1 และ 2 มีความเป็นไปได้มากที่สุด ที่จะจัดวางเส้นทาง แต่ต้องทำเท่าที่จำเป็นและเลือกรูปแบบที่เหมาะสม บริเวณ 3 และ 4 ซึ่งเป็นพื้นที่รอบแนวแกนและปราสาทประธานเป็นพื้นที่ละเอียดอ่อนซึ่งต้องระมัดระวังอย่างมากในการสร้างเส้นทางและโครงสร้างของสิ่งอำนวยความสะดวกสมัยใหม่ ส่วนพื้นที่ 5 และ 6 บริเวณภายในลานปราสาทและตัวปราสาทเป็นพื้นที่ที่ควรระมัดระวังอย่างที่สุด ไม่ควรมีการก่อสร้าง ต่อเติม เปลี่ยนแปลงที่จะส่งผลกระทบต่อคุณค่าโบราณสถานและสถานที่

ภาพ 2 การแบ่งพื้นที่ในเขตอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อทำการประเมินคุณค่า

ที่มา : ผู้วิจัย, 2567

ตาราง 2 การประเมินคุณค่าของพื้นที่ในสวนอนุรักษ์โบราณสถาน

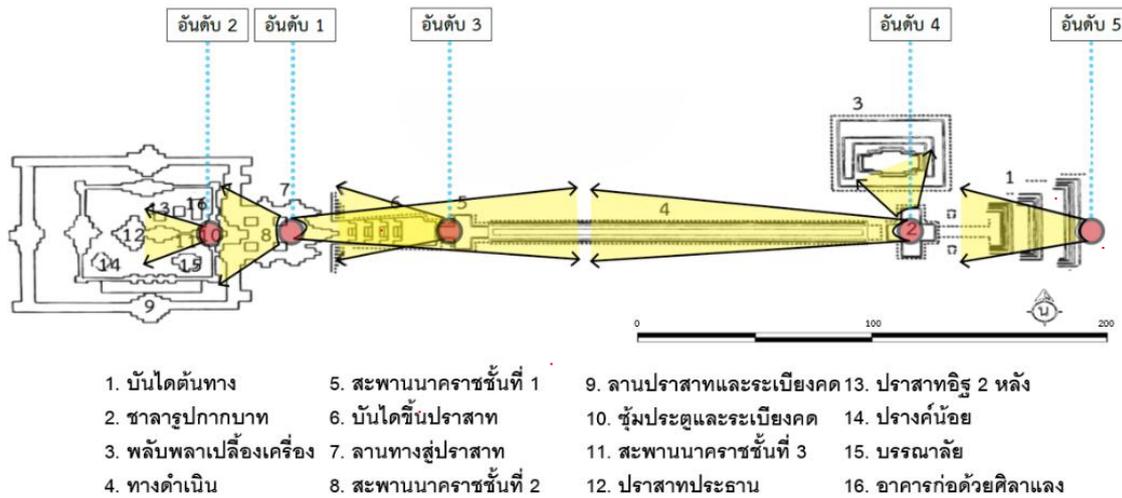
ลำดับ	บริเวณ / คุณค่า	คุณค่าทาง สุนทรียภาพ (5)	คุณค่าด้าน วิชาการ (5)	ด้าน เอกลักษณ์ (5)	คุณค่าด้าน สังคมหรือจิต วิญญาณ (5)	ด้าน เศรษฐกิจ (5)	ด้าน ใช้สอย (5)	ด้าน การเมือง (5)	คะแนน รวม (70)
1	พื้นที่ธรรมชาติโดยรอบ	12	12	12	10	3	2	2	53
2	พื้นที่อนุรักษ์บาราย	12	12	12	10	3	2	2	53
3	พื้นที่ขนานแนวแกนทางดำเนิน	15	12	15	10	3	3	3	61
4	พื้นที่รอบนอกระเบียงคด	15	12	15	10	4	3	2	61
5	พื้นที่ลานปราสาท	15	15	15	10	5	4	5	69
6	พื้นที่รอบปราสาทประธาน	15	15	15	10	5	4	5	69
	สัมประสิทธิ์	x3	x3	x3	x2	x1	x1	x1	

ที่มา : ผู้วิจัย, 2568

การกำหนดจุดสำคัญที่คนพิการทางการเคลื่อนไหวควรเข้าถึงเพื่อชมโบราณสถาน

คนพิการควรได้เข้าถึงข้อมูลของจุดสำคัญของพนมรุ้งดังเช่นนักท่องเที่ยวทั่วไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงทำการกำหนดจุดสำคัญในอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งที่ผู้มาเยี่ยมชมควรชม โดยทำการสรุปรวบรวมข้อมูลผ่านสื่อ 5 ประเภท ได้แก่ 1) หนังสือประกอบการนำชมอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้งโดยกรมศิลปากร 2) แผ่นพับการนำชมอุทยาน โดยอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง 3) เว็บไซต์ทางการของอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง หรือ <http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/phanomrung/index.php/th/> 4) การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญพื้นที่ของกรมศิลปากร นายภาคภูมิ อยู่พล หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และ 5) การค้นคว้าอินเทอร์เน็ตโดยการแสดงภาพ “พนมรุ้ง” ที่มีการแสดงซ้ำมากที่สุด

ผลที่ได้สามารถสรุปจุดภาพสำคัญตามแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก ได้ดังนี้ อันดับแรก ได้แก่ มุมมองด้านหน้าปราสาทประธานที่เห็นซุ้มประตู และระเบียงคดกับสะพานนาคราชชั้นที่ 2 อันดับที่สอง ได้แก่ มุมมองเห็นทับหลังนารายบรรทมสินธุ์ เหนือซุ้มประตูทางเข้ามณฑปภายในเขตระเบียงคดชั้นใน อันดับที่สาม ได้แก่ มุมมองเห็นบันไดทางขึ้นปราสาท อันดับสี่ ได้แก่ มุมมองเห็นทางดำเนินสู่ตัวปราสาทประธานครอบคลุมซาลารูปกากบาท ทางดำเนิน พลับพลาเปลื้องเครื่อง และอันดับที่ 5 ได้แก่ มุมมองก่อนบันไดทางขึ้นแรกเข้าสู่โบราณสถานในขณะที่มุมมองส่วนบารายไม่ได้รับความนิยมนิยสำหรับการเข้าชมหรือจดจำเท่าที่ควร

ภาพ 3 ส่วนประกอบของปราสาทหินพนมรุ้ง และจุดที่สำคัญในการรับชม

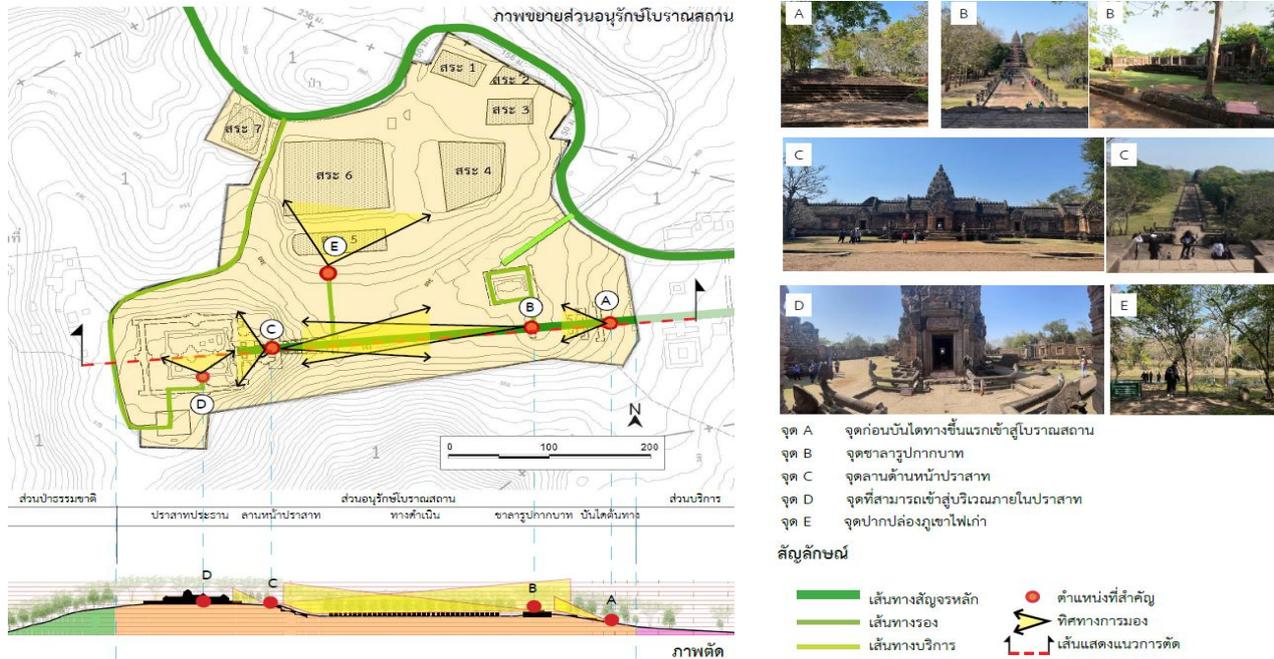
ที่มา: ผู้วิจัย, 2568 (ดัดแปลงจาก อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ (พิมพ์ครั้งที่ 5) โดย อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง กรมศิลปากร, 2566. บริษัท โรงพิมพ์โจเซฟโคราช จำกัด.)

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงกำหนดจุดสำคัญ 5 จุด ที่คนพิการทางการเคลื่อนไหวสมควรเข้าถึงได้ โดยเลือกกำหนดจากจุดที่สามารถมองเห็นข้อมูลมุมมองสำคัญและจุดที่ครอบคลุมการมองเห็นที่ได้กว้างหรือทดแทนจุดสำคัญอื่นได้ ตามภาพ 4

- จุด A** จุดก่อนบันไดทางขึ้นแรกเข้าสู่โบราณสถาน มองเห็นบันไดต้นทางที่ก่อด้วยศิลาแลง สดบันไดเป็นซาลารูปกากบาท การมองจากจุดนี้จะทำให้เป็นจุดที่ตัดขาดจากบริเวณโดยรอบด้วยรูปแบบเนินดินของพื้นที่และการปิดล้อมของต้นไม้จึงทำให้แตกต่างจากส่วนบริการตรงทางเข้าพื้นที่ คนพิการทางการเคลื่อนไหวสามารถเข้าถึงบริเวณนี้ได้โดยง่าย เนื่องจากจุดนี้ตั้งอยู่ในตำแหน่งต่อเนื่องกับส่วนบริการซึ่งมีเส้นทางที่มีทางลาดเดิมบริการอยู่แล้ว
- จุด B** จุดซาลารูปกากบาท มุมมองทางดำเนินสู่ตัวปราสาทประธานเป็นมุมมองมุมกว้างมองเห็นองค์ประกอบของทางดำเนินและเสานางเรียงเป็นมุมมองที่พุ่งเป็นแนวแกนเข้าหาปราสาท ตัวทางดำเนินมีเสานางเรียงขนบข้าง ปัจจุบันคนพิการทางการเคลื่อนไหวยังไม่สามารถเข้าถึงบริเวณนี้ได้เพราะการเข้าถึงจุดนี้ต้องผ่านการขึ้นบันไดต้นทาง
- จุด C** จุดลานด้านหน้าปราสาท เป็นจุดสำคัญที่สุด เพราะเป็นจุดที่สื่อมักเลือกใช้ในการอธิบายสถานที่และเป็นภาพที่คนทั่วไปสามารถจดจำได้จากการชมปรากฏการณ์ทางธรรมชาติแสงดวงอาทิตย์ส่องผ่านช่องประตูปราสาท จากจุดนี้สามารถมองเห็นทั้งการมองเข้าสู่ตัวปราสาทและมองกลับออกไปจากตัวปราสาทสู่สะพานนาคราชชั้นแรกและทางดำเนิน เนื่องจากอยู่ในระดับที่สูงกว่าแนวทางดำเนินทั้งหมด ปัจจุบันคนพิการทางการเคลื่อนไหวไม่สามารถเข้าถึงบริเวณนี้ได้
- จุด D** จุดที่สามารถเข้าสู่บริเวณภายในปราสาท เป็นจุดสำคัญอันดับสอง เนื่องจากพื้นที่ภายในระเบียงคดเป็นพื้นที่ที่ถูกปิดล้อมมีมุมมองแคบและเป็นมุมมองในระยะประชิด การสร้างหรือต่อเติมสิ่งอำนวยความสะดวกย่อมมีผลกระทบที่สุด การเข้าถึงจุดนี้ต้องทำโดยคำนึงถึงผลกระทบต่อโบราณสถานให้เกิดน้อยที่สุด ปัจจุบันการเข้าถึงภายในปราสาทประธานนี้ใช้ทางลาดที่อุทยานฯ ได้จัดทำขึ้นในบริเวณทางทิศใต้ของระเบียงคดและทางอุทยานฯ ได้วิเคราะห์มาแล้วว่า การผ่านเข้าสู่พื้นที่ภายในระเบียงคดจากทางทิศใต้เป็นทิศที่รบกวนมุมมองสำคัญน้อยที่สุด
- จุด E** จุดปากปล่องภูเขาไฟเก่า เป็นจุดที่นักท่องเที่ยวทั่วไปสามารถรับชมบริเวณปากปล่องภูเขาไฟเก่านี้ได้ โดยใช้เส้นทางธรรมชาติที่แยกออกมาจากสะพานนาคราชชั้นที่ 1 แต่คนพิการทางการเคลื่อนไหวยังไม่สามารถเข้าถึงบริเวณนี้ได้

สรุปการวิเคราะห์เรื่องจุดมองสำคัญที่คนพิการควรได้รับชมเพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดความรู้ความเข้าใจโบราณสถาน พบการมองจากตำแหน่งบนแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก จำนวน 5 จุด ที่สามารถมองเห็นมุมมองสำคัญครอบคลุมการมองเห็นที่ได้กว้างหรือ

ทดแทนจุดสำคัญอื่นได้โดยมี 2 จุด คือจุดก่อนบันไดทางขึ้นแรกเข้าสู่โบราณสถาน (จุด A) และจุดที่สามารถเข้าสู่บริเวณภายในลานปราสาท (จุด D) ที่ปัจจุบันคนพิการสามารถเข้าถึงได้แล้ว เนื่องจากกรมศิลปากรจัดทำสิ่งอำนวยความสะดวกไว้ อันได้แก่ ถนนบริการและทางลาดสำหรับคนพิการ ส่วนจุดอื่นอีก 3 จุด คือจุดซาลารูปกากบาท (จุด B) จุดลานด้านหน้าปราสาท (จุด C) และจุดปากปล่องภูเขาไฟเก่า (จุด E) ซึ่งต้องอาศัยการออกแบบเส้นทางเพิ่มเติม

ภาพ 4 ตำแหน่ง บริเวณที่สำคัญที่คนพิการควรได้รับชม

ที่มา : ผู้วิจัย, 2568

การออกแบบเส้นทางเข้าชมของคนพิการทางการเคลื่อนไหว

จากการวิเคราะห์พื้นที่ในชั้นตอนที่ผ่านมา ทั้งทางกายภาพของโบราณสถานและที่ตั้ง ระบบการสัญจรเดิม ความลาดชัน แนวพืชพรรณ และมุมมอง ประกอบกับการกำหนดจุดสำคัญของมุมมองที่คนพิการควรได้เข้าถึงและการกำหนดแนวคิดเป็นกรอบในการพิจารณา กำหนดเส้นทางที่ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและพื้นที่ตั้งให้น้อยที่สุดและใช้เส้นทางถนนเดิมที่มีอยู่แล้วในพื้นที่เพื่อเป็นการใช้ประโยชน์จากทางเดิมให้มากที่สุด จึงนำมาสู่ข้อสรุปแนวเส้นทางและรูปแบบของทาง ดังนี้

รายละเอียดของเส้นทาง

- เส้นทาง

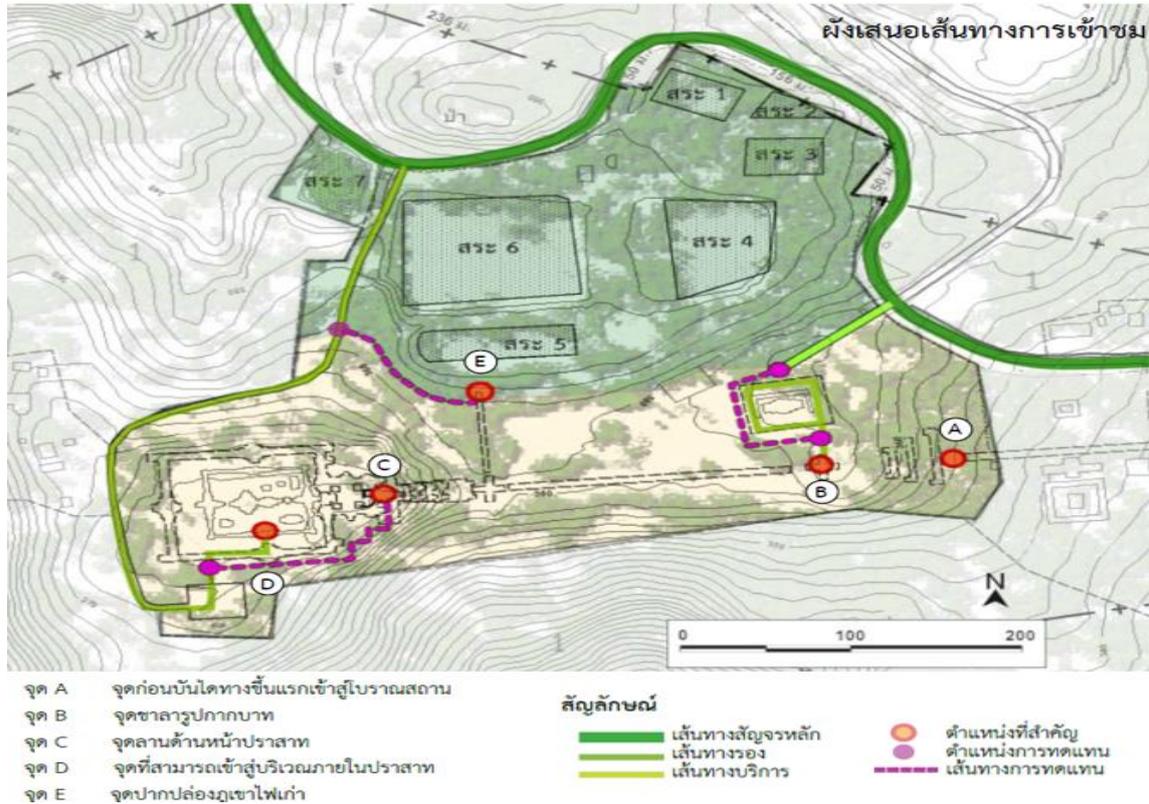
การเข้าถึงจุด A ทำได้โดยอาศัยเส้นทางลาดเดิม

การเข้าถึงจุด B ใช้ถนนบริการเดิมที่มีอยู่แล้วทางด้านทิศเหนือของพลับพลาเปลื้องเครื่อง จากนั้นทำเส้นทางในธรรมชาติเข้าสู่จุด B

การเข้าถึงจุด C และ D ใช้ถนนบริการเดิมที่มีอยู่แล้วทางด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ของปราสาท การเข้าถึงจุด C ต้องทำการต่อเส้นทางออกมา โดยต้องพยายามวางเส้นทางที่จะเปลี่ยนแปลงความลาดชันของพื้นที่น้อยที่สุด โดยวางให้อยู่ต่ำกว่าระดับของฐานปราสาทแทรกตัวเข้าอยู่ในพื้นที่ป่าเพื่อให้พืชพรรณช่วยเป็นสิ่งพรางสายตาจากการมองเห็นมาจากลานหน้าปราสาท การเข้าถึงจุด D ใช้โครงสร้างเดิมที่ได้รับการออกแบบ และใช้งานในปัจจุบัน

พื้นที่ภายในเขตระเบียงคดที่เป็นที่ตั้งของปราสาท และจุดชมทิวทัศน์หลังนารายณ์บรรทมสินธุ์เพื่อให้คนพิการทางการเคลื่อนไหวสามารถเข้าถึงจุดสำคัญได้ต้องมีการกำหนดตำแหน่งในการลอดช่องประตูเพื่อเข้าถึงบริเวณด้านในเท่าที่จำเป็น พร้อมทั้งจัดวางทางลาดชั่วคราวที่สามารถยกออกเก็บได้เมื่อไม่ใช้งานและอาจตั้งอาศัยผู้ช่วยเหลือที่เป็นอาสาสมัครเพื่ออำนวยความสะดวก

การเข้าถึงจุด E ใช้ถนนภายในโครงการที่มีอยู่ ต่อเชื่อมเส้นทางในธรรมชาติเข้าสู่จุด E

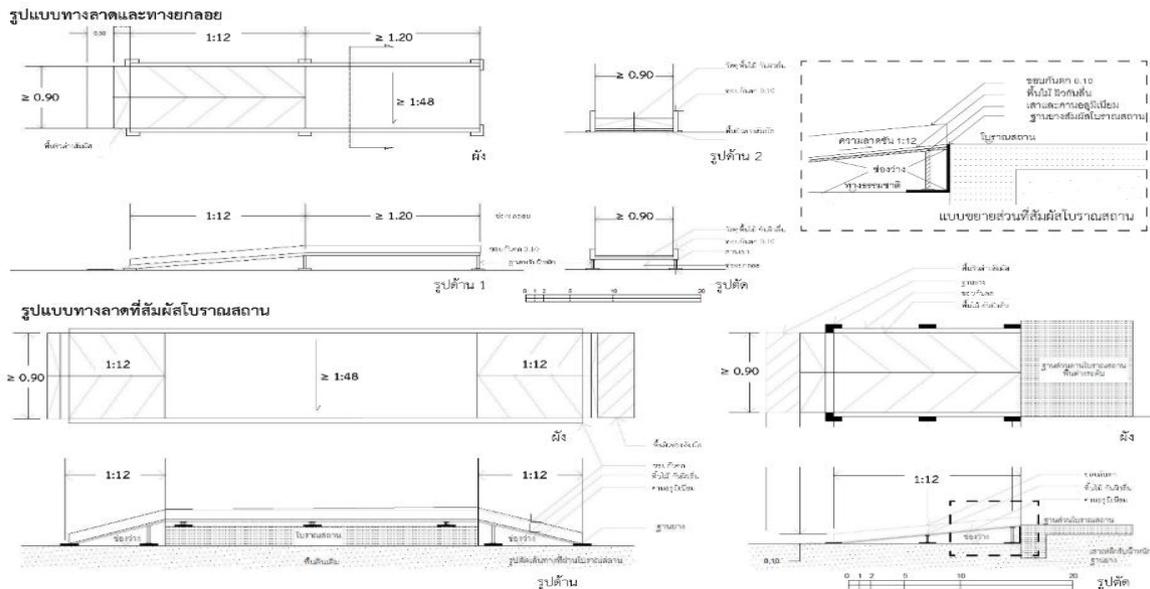
ภาพ 5 ผังแสดงเส้นทางบริการเพื่อคนพิการทางการเคลื่อนไหว

ที่มา : ผู้วิจัย, 2568

- รูปแบบ

เส้นทางใหม่ที่เป็นเส้นทางในธรรมชาติ กำหนดให้วางยกลอยจากระดับดินเดิมในระยะที่เหมาะสม แต่ไม่สูงลอยจากระดับผิวดินจนเกินไปและมีโครงสร้างที่รับกวนพื้นดินเดิมน้อยที่สุด หลีกเลี่ยงการปรับแต่งพื้นที่ ไม่ขวางทางน้ำผิวดิน และปล่อยให้พืชพรรณเดิมขึ้นได้ตามธรรมชาติ ความกว้างของทางเป็นไปตามมาตรฐานสำหรับคนพิการที่ใช้รถเข็นได้สะดวก โดยมีขนาดความกว้างของทางไม่ต่ำกว่า 90 เซนติเมตร ยาวไม่น้อยกว่า 120 เซนติเมตร ในกรณีของพื้นต่างระดับให้ทำเส้นทางด้วยทางลาด ความกว้างสุทธิไม่ต่ำกว่า 90 เซนติเมตร มีความลาดชันตามแนวทางเดินไม่ต่ำกว่า 1:12 และความลาดชันด้านขวางไม่ต่ำกว่า 1:48 จัดทำพื้นผิวต่างสัมผัสในการเตือน การเปลี่ยนระดับ และการบอกทิศทาง กำหนดวางแนวเส้นทางให้มีสิ่งกีดขวางทางเดินน้อยที่สุดหรือหากหลีกเลี่ยงไม่ได้ต้องมีการปูพื้นผิวต่างสัมผัสในการเตือน (ชนิดปุ่มนูน) หรือมีการกั้นก่อนสิ่งกีดขวาง โดยให้ขอบของพื้นผิวสัมผัสในการเตือนหรือสิ่งกั้นอยู่ห่างจากสิ่งกีดขวางไม่น้อยกว่า 30 เซนติเมตร (สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2557) วัสดุพื้นเสนอให้เป็นวัสดุที่มีรูปแบบไม่ขัดแย้งกับโบราณสถาน กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม และส่งเสริมความเป็นธรรมชาติของพื้นที่ เช่น ใช้พื้นผิวไม้ที่ทำผิวกันลื่นมีขอบกันตกสูง 10 เซนติเมตร โดยออกแบบให้กลมกลืนเป็นชุดเดียวกันกับทางเดินทั้งหมด

ในส่วนที่มีความจำเป็นต้องมีโครงสร้างที่ต้องวาง หรือต้องพาด หรือสัมผัสกับโบราณสถานต้องไม่ทำโครงสร้างอย่างถาวร พิจารณาใช้โครงสร้างเบาชั่วคราว ที่สามารถยก รื้อถอน หรือเก็บออกได้ในเวลาจำเป็นเพื่อให้โบราณสถานและพื้นที่ดินสภาพกลับไปยังสภาพเดิมได้ การต่อเติมควรทำให้กลมกลืนแต่ต้องไม่สร้างความเข้าใจผิดว่าเป็นชิ้นส่วนเดิมของโบราณสถาน ต้องแยกแยะให้เข้าใจได้ว่าเป็นของที่ติดตั้งขึ้นใหม่

ภาพ 6 ทางเดินยกลอย ทางลาด และภาพการใช้โครงสร้างไม่ถาวรในส่วนที่สัมพันธ์กับโบราณสถาน

ที่มา: ผู้วิจัย, 2568

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มุ่งหาแนวทางที่เป็นไปได้ในการอำนวยความสะดวกให้คนพิการทางการเคลื่อนไหวสามารถเข้าชมปราสาทหินพนมรุ้งได้ โดยยังคงรักษาคุณค่าและความสมบูรณ์ของโบราณสถานและสภาพแวดล้อมโดยรอบตามหลักการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์กายภาพของพื้นที่ ประเมินคุณค่าของพื้นที่แต่ละส่วน กำหนดจุดสำคัญที่คนพิการทางการเคลื่อนไหวควรเข้าถึงเพื่อรับรู้คุณค่าของโบราณสถานแล้วจึงออกแบบเส้นทางที่ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและภูมิทัศน์น้อยที่สุด

จากการวิเคราะห์เรื่องจุดมองสำคัญที่คนพิการควรได้รับชมเพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดความรู้ ความเข้าใจโบราณสถาน พบการมองจากตำแหน่งบนแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก จำนวน 5 จุด ที่สามารถมองเห็นมุมมองสำคัญ ครอบคลุมการมองพื้นที่ได้กว้างหรือทดแทนจุดสำคัญอื่นได้ โดยมี 2 จุด คือจุดก่อนบันไดทางขึ้นแรกเข้าสู่โบราณสถาน และจุดที่สามารถเข้าสู่บริเวณภายในลานปราสาทมีสิ่งอำนวยความสะดวก คือถนนบริการ และทางลาดสำหรับคนพิการที่กรมศิลปากรจัดทำไว้ให้ตามมาตรฐานอยู่แล้ว ส่วนจุดอื่นอีก 3 จุด คือจุดซาลารูปกากบาท จุดลานด้านหน้าปราสาท และจุดปากปล่องภูเขาไฟเก่า เสนอให้มีการออกแบบเส้นทางเพื่อคนพิการเพิ่มเติม

การออกแบบเส้นทางเข้าถึง 3 จุดที่กล่าวมานั้น มีแนวทางดังนี้ 1) วางแนวเส้นทางที่ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานและพื้นที่ตั้งให้น้อยที่สุดร่วมกับการใช้ประโยชน์จากเส้นทางถนนเดิมที่มีอยู่แล้วในพื้นที่เพื่อลดการรบกวนพื้นที่ธรรมชาติเดิม 2) รูปแบบของทางยกเดินลอยและมีโครงสร้างที่รบกวนพื้นดินเดิมน้อยที่สุด หลีกเลี่ยงการปรับแต่งพื้นที่ คำนึงถึงการระบายน้ำผิวดิน และระบบนิเวศน์ตามธรรมชาติ ทางมีขนาดและความลาดเอียงตามมาตรฐานการใช้งานที่คนพิการใช้ได้โดยสะดวก จัดทำพื้นผิวต่างสัมผัสในการเตือนการเปลี่ยนระดับ การบอกทิศทาง และการบอกสิ่งกีดขวางวัสดุโดยรวมควรกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและโบราณสถาน แต่กระนั้นยังต้องสามารถแยกแยะให้เข้าใจได้ว่าเป็นของที่ติดตั้งขึ้นใหม่ กรณีพื้นทางหรือทางลาดต้องสัมพันธ์กับโบราณสถานต้องไม่เป็นโครงสร้างถาวรให้เลือกใช้เป็นโครงสร้างที่สามารถรื้อถอนให้โบราณสถานกลับสู่สภาพดั้งเดิมได้

กรณีที่ไม่สามารถจัดการเข้าถึงทางกายภาพ (physical accessibility) ให้คนพิการได้เข้าไปอยู่ในพื้นที่นั้นโดยตรงควรพิจารณาการทดแทนด้วยวิธีการเข้าถึงทางจินตภาพ (perceptual accessibility) (Deffner et al., 2015) ซึ่งหมายถึงการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหว โดยการให้ข้อมูลและการสร้างแบบจำลองไว้ในพิพิธภัณฑ์และศูนย์ข้อมูล นอกจากนี้ ยังอาจจัดทำสื่อนำเสนอรูปแบบอื่น เช่น การทำเว็บไซต์ทางการที่สามารถชมได้แบบเสมือนจริงหรืออวาตาร์เครื่องมือการสร้างสถานะเสมือนจริง (virtual reality) เพื่อให้เกิดการรับรู้และเข้าใจพื้นที่มากที่สุด โดยไม่ต้องเข้าไปอยู่ ณ สถานที่นั้น

งานวิจัยนี้มีส่วนช่วยในการส่งเสริมความเท่าเทียมในการเข้าถึงแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมสำหรับคนพิการทางการเคลื่อนไหว สนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานอย่างยั่งยืน และเพิ่มศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล และเป็นแนวทางการออกแบบ เพื่อส่งเสริมการเข้าถึงของคนพิการทางการเคลื่อนไหวในโบราณสถานประเภทหินในประเทศไทยต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2550). *คู่มือการดูแลโบราณสถาน*. โรงพิมพ์วารสารส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น.
- กรมศิลปากร. (2561). *อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง*. <http://virtualhistoricalpark.finearts.go.th/phanomrung>
- กรมศิลปากร. อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง. (2560). *รายงานการขุดค้นขุดแต่งทางโบราณคดี สระน้ำโบราณประจำปราสาทพนมรุ้ง*. บริษัท ไอพรินทร์ แอนด์ เทคโนโลยี (ไทยแลนด์).
- กรมศิลปากร. อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง. (2566). *อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ* (พิมพ์ครั้งที่ 5). บริษัท โรงพิมพ์โจเซฟโคราช จำกัด.
- กรมส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ. (2555). *คู่มือการวินิจฉัยและตรวจประเมินความพิการ*. <https://www.dep.go.th/th/law-academic/documents-download/id-card-doc/คู่มือการวินิจฉัยและตรวจประเมินความพิการ-2574>
- ประกาศกรมศิลปากร เรื่องกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน. (2478, 8, มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 52 ตอนที่ 75. <https://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2519/D/141/3262.PDF>
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนรัชฎี. (2552). *การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน*. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535. (2535, 5, เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 109 ตอนที่ 38.
- ยงธนิศร์ พิมลเสถียร. (2558). *การปรับปรุงฟื้นฟูเมืองและการอนุรักษ์เมือง*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิภากร ธรรมวิมล และ อติกานต์ บำรุงสุทธิ. (2566). การศึกษาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มคนพิการที่มีผลต่อคุณค่าของเมืองเก่ารัตนโกสินทร์ชั้นใน. *Journal of Landscape Architecture and Planning*, 5(1), 131–149
- สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2557). *ข้อเสนอแนะการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับทุกคน*. <https://asa.or.th/wp-content/uploads/2017/07/BAEDRFA.pdf>
- The Burra Charter. (2013). The Australia ICOMOS charter for the conservation of places of cultural significance (the Burra Charter): *Guidelines to the Burra Charter; Cultural significance and conservation policy*. ICOMOS Australia.
- Deffner, A., Psatha, E., Bogiantzidis, N., Mantas, N., Vlachaki, E., & Ntaflouka, P. (2015, July). *Accessibility to culture and heritage: Designing for all*. Conference: AESOP 2015, Definite space – fuzzy responsibility. Czech Technical University, Faculty of Architecture, Prague.
- The Venice Charter. (1964). *International charter for the conservation and restoration of monuments and sites* [eBook]. ICOMOS - International Council on Monuments and sites.
- World Health Organization. (2025). *Principle : Accessible*. <https://www.who.int/about/communications/accessible/ensuring-accessibility>